

Катарина Станчић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за германистику

Докторанткиња

АСПЕКТУАЛНОСТ У НЕМАЧКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ ИЗ КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Циљ овог рада је да анализира категорију аспектуалности користећи се сазнањима до којих је дошла когнитивна лингвистика, и то превасодно се ослањајући на теорију конструкција, онако како ју је представила и дефинисала Голдберг. Конструкциона граматика, која конструкцију као основну језичку јединицу сматра спојем форме и функције, омогућила је одступање од устаљене перцепције аспектуалности, односно од анализирања искључиво пунозначних глагола. На тај начин се у овом истраживању дошло до проматрања, анализе и потом до систематичне поделе свих језичких средстава која могу бити носиоци аспектуалног значења и у немачком и у српском језику. Поред пунозначних глагола, који су прототипични носиоци аспектуалних значења, ту спадају и схематизоване галголске фразе, многе неглаголске лексеме и синтагме, као и шири контекст.

Кључне речи: аспектуалност, конструкција, когнитивна лингвистика, глаголски вид, контрастивна лингвистика

---

* katarinakety.stancic@gmail.com

1. Увод

Аспектуалност је категорија која је у традиционалној лингвистици веома темељно обрађивана, али захваљујући свом обиму и комплексности не престаје да буде предмет нових истраживања. Велики број лингвистичких студија исцрпно проматра многе особености ове категорије као целине, али и до детаља анализира њене поткатегорије, задирући у најдубље и најдетаљније поделе.

Истраживање аспектуалности из когнитивнолингвистичке (или чисто когнитивнолингвистичке) перспективе за сада није привукло пажњу превеликог броја аутора. Ово запажање настало је поређењем интересовања когнитивних лингвиста за ову и друге језичке теме, као и интересовања за истраживања аспектуалности из традиционалне структуралистичке и генеративистичке са једне старне и когнитивне перспективе са друге стране. Когнитивнолингвистичке публикације на ову тему свакако постоје, и најмногобројније су, чини се, на енглеском и о енглеском језику. Велико интересовање влада и за словенске језике (због категорије вида која постоји у словенским језицима), и то превасходно за руски језик.

Прегледом публикација о аспектуалности из когнитивнолингвистичке перспективе установили смо да се ова тема најчешће обрађује на два начина: а) аутори теже да постојање и особине ове категорије објасне когнитивнолингвистичким принципима и б) аутори детаљније проматрају особине појединачних елемената у оквиру шире категорије.

У овом раду одлучили смо се да аспектуалност представимо из другачијег, и у поређењу са досадашњим истраживањима могло би се рећи уопштенијег, когнитивно-лингвистичког угла. На примеру аспектуалног значења свршености у немачком и српском језику представићемо изузетан значај конструкционалистичког приступа за истраживање ове категорије, а кратко ћемо се осврнути и на теорију прототипа. Контрастирање два језика која припадају различитим језичким породицама – германска и словенска група језика – отворило нам је нове перспективе у проучавању. Сложићемо се са Поповић да се „когнитивнолингвистички приступ показује као изузетно сврсисходан када се контрастивно описују категорије чији се обухват у језицима који се пореде не подудара“ (Поповић 2017: 327).

У даљем тексту рада најпре ће се наћи краћи преглед дефиниција и когнитивног тумачења категорије аспектуалности као и терминолошко разграничавање повезаних појмова које је неопходно, између осталог, због начина на који у овој анализи приступамо предмету истраживања. Потом

ће бити приказана конструкциона граматика како ју је представила и дефинисала Голдберг уз објашњење зашто сматрамо да је она значајна за сагледавање аспектуалности из когнитивнолингвистичке перспективе и како смо је применили у истраживању. Резултате смо такође само површински протумачили теоријом прототипа и темељнију анализу предлажемо као засебно истраживање.

2. Појам и дефиниција аспектуалности

2.1. Когнитивни поглед на аспектуалност

За истраживање ове категорије неопходно је, као што смо већ нагласили, пре свега дефинисати је. У литератури се могу срести различите дефиниције, али у овом раду смо се одлучили да аспектуалност дефинишемо према Бугарту и Јансену (Boogaart, R., & Janssen, T. 2017: 812) као „унутрашњу временску структуру ситуације“. Овај појам традиционално карактерише опозиција *имперфективно – перфективно*, односно *свршено – несвршено*, *телично – ателично*, а у радовима се за именовање ове опозиције такође могу срести и придеви *ограничено* и *неограничено*.¹ Последња придевска опозиција среће се и код Ланакера (Langacker 2008: 69) у оквиру своје теорије ограничености (*bounding theory*), а која се, како се слаже и ауторка Зилке Јанзен (Jansen) када су у питању романски језици, веома добро може применити на когнитивнолингвистичко тумачење аспектуалности (Јанзен 2013: 113-117).

Ланакер експлицитно наводи да се у својој когнитивнолингвистичкој теорији ограниченост не односи на објективно стање – границе одређене појаве, дакле, нису или не морају бити објективне, односно одговарати чињеничном стању. Оно што утиче на то да ли ће одређена појава бити ограничена или не, односно, перцепирана као (не)ограничена, је термин који представља пандан видном пољу, а Ланакер га назива *оквиром посматрања*² (*viewing frame*). Оквир посматрања је субјективно видно поље у оквиру кога се појаве могу перципирати као издвојене у односу за подлогу или позадину, односно као засебан ентитет, што их тада чини ограниченим. Уколико се појаве у оквиру овог субјективног оквира посматрања не издвајају из

1 На овом месту нећемо наводити литературу у којој смо затекли ове лексеме превасходно из разлога зато што се у сваком раду који тематизује аспектуалност морају наћи неке варијанте именовања наведене опозиције. Аутори, поред тога, из разлога које често наводе у својим публикацијама, одлучују се за и против, па чак и за синонимну употребу термина, тако да би икакав покушај цитирања на овом месту био непрегледан.

2 Термин преузет из превода на српски Дубравке Тришић, из „Хрестоматије из когнитивне лингвистике“ (2014)

подлоге, оне су неограничене. (Ланакер 2008, Ланакер 2007 према Расулић и Кликовац 2014, Јансен 2013)

Ограниченост, као веома субјективна особина, зависи од карактеристика оквира посматрања. Веома пластичан пример субјективности оквира посматрања проналазимо код Јансен (2013: 114): уколико са брода гледамо кроз прозор, континент Африку можемо препознати као фигуру са засебним границама само зато што видимо море које окружује копно. Али зато када доспемо у Сахару и тада проматрамо Африку, у видном пољу нам је само песак који из те перспективе изгледа као неограничено пространство. На концептуализацију (не)ограничености, дакле, утиче субјективна стварност условљена ширином видног поља (односно оквира посматрања), док објективна стварност, у овом примеру Африка са својим природним објективним границама, свакако постоји али изван граница оквира посматрања.

Пренесено на аспектуалност глагола, Ланакер перфективне глаголе сматра ограниченим у времену, док имперфективни глаголи нису специфично ограничени. (Ланакер 2008: 147). Он сматра и да је у основи ове две категорије примарна когнитивна способност да опажа промену (што одговара перфективности) и недостатак промене (одговара имперфективности) (Ланакер 1999: 233, Ланакер 1987: 258 према Бугарт и Јансен 2017: 815)³.

Концептуално су ове две групе глагола различите: перфективни глаголи означавају појаве које имплицирају свој почетак и крај (нпр. *пасти, скочити, бацити, сломити, питати...*), док имперфективни глаголи приказују стабилне ситуације неодређеног трајања (нпр. *бити, имати, сумњати, веровати...*). (Ланакер 2008: 147)⁴. Неопходно је и нагласити и да су из

3 Како Бугарт и Јансен наводе у оригиналном тексту на енглеском: „According to Langacker (1999: 223), “English verbs divide into two broad aspectual classes, my terms for which are perfective and imperfective.” The distinction is of a “primal character,” since it is related to the basic cognitive capacity of perceiving change (perfective) or the lack thereof (imperfective) (Langacker 1987, 258)“

4 “(14) (a) Perfective verbs: fall, jump, kick, bite, throw, break, ask, tell, persuade, learn, decide, cook, melt, evaporate, die, kill, create, calculate . . .

(b) Imperfective verbs: be, have, know, doubt, believe, suspect, like, love, detest, appreciate, hope, fear, resemble, contain, reside, exist . . .

The conceptual distinction is quite apparent. The verbs in (14)(a) designate occurrences with a beginning and an end. Something happens—some change is observed in the situation described. For instance, to *fall* is to rapidly change location along the vertical axis, and to *learn* something is to change from not knowing it to knowing it. By contrast, the verbs in (14)(b) profile stable situations of indefinite duration. Nothing changes, and nothing happens. This is not to say that the profiled relationship has no beginning or end, only that the verb itself excludes them from

перспективе теорије ограничености перфективност и имперфективност субјективне категорије, односно да радња која је именована, на пример, глаголском лексемом која означава *писање* може бити и ограничена и неограничена у зависности од оквира посматрања.

2.2. Терминолошка разграничења

Опозиција *имперфективност – перфективност* константа је када се ради о истраживањима категорије аспектуалности у различитим језицима⁵ и око ове опозиције постоји сагласност, чак и када се она именује или дефинише на мало другачији начин. До разилажења долази онда када треба именовати језичка средства којима се значење аспектуалности изражава, и како се могућности разликују од језика до језика постоје различити термини који се тим језичким средствима додељују. Један од упадљивијих примера специфичног језичког средства је глаголски вид који поседују словенски али не и нпр. германски језици.

У досадашњој литератури често се прави разлика и између исказивања аспектуалних информација лексичким и граматичким средствима. У англофоној литератури се за аспектуалност изражену лексичким средствима користе термини лексички аспект или *Aktionsart*, а за аспектуална значења изражена граматичким средствима у употреби су термини граматички аспект или само аспект (Бугарт и Јансен 2017). У германистици се за граматичку (морфолошку) категорију користи термин аспект (*Aspekt*), а за семантичку *Aktionsart*. (Срдић 2013). У србистици се под лексичком (односно лексичко-семантичком⁶) сматра акционалност (*Aktionsart*), док се граматичком категоријом сматра вид глагола⁷.

---

what it puts onstage for focused viewing.“

5 Прегледом литературе установили смо да је овако терминолошка формулисана опозиција присутна у радовима о већим европским језицима као што су енглески, немачки, шпански и француски, и наравно у српском језику.

6 Различити аутори дају различите дефиниције, односно терминолошка решења. Код једних се ради о лексичким код других о семантичким средствима, али пошто закључујемо да је суштина да се аспектуална информација у овом случају налази у значењу саме лексеме, одлучили смо се за израз „лексичко-семантички“, као онај који може сасвим да испуњава дефиницију и укључи оба тумачења.

7 Овакву експлицитну поделу нисмо често сретали у прегледаној литератури али су се зато могле срести појединачне дефиниције. У следећим примерима је вид дефинисан као граматичка а акционалност као семантичка категорија:

„У граматички глагола у српском језику постоје граматичке категорије које су искључиво глаголске (лице, време, вид, начин, стање) ...“ (Пипер и Клајн 2013: 163)

„Акционалност представља семантичку категорију у чијој је основи обележавање начина на који се радња одвија у времену.“ (Ивановић 2015)

Терминологија којом се изражавају „унутрашња временска структура ситуације“ (како смо одлучили да дефинишемо аспектуалност) и све њене подкатегорије веома је замршена и још увек није универзално прихваћена код свих аутора и у свим језицима, тако да је подела представљена у претходном пасусу само једна од многих репрезентација дефинисања и категорисања термина *аспект*, *аспектуалност*, *акционалност*, *Aktion-sart*, *вид* итд. Илустративно дајемо пример два од многих терминолошких тумачења која проналазимо у србистици „За овакво схватање, по коме се видске карактеристике изражавају и другим језичким средствима (осим морфемама), изван глаголске лексеме, на нивоу реченице, у литератури се, осим назива *аспект* (као Комри 1976; Дал 1985; Смит 1991 итд.), среће и термин *аспектуалност* (Веркил 1993)“ (Стојановић 2015).⁸

У когнитивнолонгвистичкој литератури разлика између лексичког и граматичког аспекта се најчешће уопште ни не прави. (Бугарт и Јансен 2017: 815) Овог принципа придржаваћемо се и у овом раду, јер су фокус проматрања различита средства изражавања аспектуалних значења, било да се ради о граматичким или лексичким. Слажемо се у том контексту са премисом коју износи Крофт (Croft) да већина ако не и сви граматички елементи имају значење, те да лексичко и граматичко значење само представљају два начина концепуализације семантике (Крофт 1999). Овим поглављем одлучили смо се да читаоца упутимо у термине које смо одабрали да користимо у даљем тексту рада и укажемо на то да, у духу когнитивне лингвистике, не правимо разлику између граматичког и лексичког значења.

3. Конструкционалитички приступ

Дефиницијом конструкција коју је изнела Голдберг (Goldberg) започињемо ово поглавље, јер се у њој налазе два постулата која су кључна за анализу аспектуалности у овом раду: „Конструкције су спојеви форме и функције који су похрањени у меморији; ту спадају морфеме, речи, идиоми, обрасци који су делимично лексички испуњени, као и сасвим општи језички обрасци“ (Голдберг 2003 у Расулић и Кликовац 2014).

Код Ивановић се такође налази подела коју је дала Петрухина: „Специфичност словенских језика лежи у чињеници да се у самој глаголској лексеми независно од њене конкретне употребе садрже битне информације о протицању радње означене том лексемом, које могу бити изражене како лексички (кореном глагола), тако и на граматичком (видски облици) и творбеном (акционалне класе глагола) нивоу“ (Петрухина 1998 према Ивановић 2015: 119).

⁸ У овој докторској дисертацији Марине Спасојевић под називом „Двовидски глаголи у савременом српском језику“ темељно је анализирана, могло би се констатовати, веома замршена, аспектолошка ситуација у српском језику.

Први кључни постулат је поимање конструкције као споја форме и функције, а други, тај да се сваки спој форме и функције може у језику реализовати на различитим нивоима синтаксичке сложености: то може бити морфема, лексема, фраза (или синтагма)⁹, идиом итд.

Како су неки лингвисти¹⁰ већ дошли до закључка, уколико се као полазна тачка истраживања језичких појава узме функција (коју можемо назвати и значењем) коју појаве имају, нпр. пасивност, припадност, каузалност а потом идентификују форме, односно начини реализације ових значења у одређеном језику, олакшава се, а понегде чак и омогућава контрастирање и типологизирање различитих језика (**Крофт** 1999). Оваква анализа може се односити како на испитивање једног одређеног језичког средства (од потенцијално више могућих) којим је реализована конкретна функција, а може се посматрати и читав спектар свих форми, које могу бити различите синтаксичке комплексности, а којима се једна специфична функција може реализовати. Као једну функцију можемо илустративно одабрати вршиоца радње који се у немачком и српском језици може реализовати заменицом, именицом, чак и зависном клаузом или инфинитивном конструкцијом¹¹.

Ова премиса навела нас је да приступимо категорији аспектуалности из другачијег угла, тачније да функцију аспектуалности – њено значење „(не) ограничености појаве у времену“ сагледамо из перспективе различитих форми њене реализације. О категорији аспектуалности је у досадашњој литератури искључиво било речи у вези са врстом речи глагол. Фокус је био на анализи глагола и глаголских облика који су носиоци многих нијанси аспектуалних значења, те на покушају груписања и класификације, као и на морфолошкој, творбеној и лексичкој анализи ових глагола.

Оно што се у постојећој литератури такође запажа, и помиње се преваходно само успутно, је да се аспектуалност реализује и другим

9 Термин фраза уобичајен је у германистичкој литератури, док је у србистици устањен термин синтагма. У оба случаја ради се о групи пунозначних речи:

- повезаних „у некомуникацијску синтаксичку јединицу“; (Пипер и Клајн 2017, 259)

- „која се посматра изван свог окружења (дакле исказа или реченице)“; (Ђуровић 2011, 61) и у оквиру које се чланови налазе у зависностијаном односу. Група има своју управну реч или на немачком *Kopf/Kern/Nukleus*, која одређује број и форму својих зависности. Како се у овом раду контрастирају језичка средства из немачког и српског језика, у германистици устањен термин фраза и у србистици устањен термин синтагма биће у даљем тексту употребљени синонимно.

10 Као што су ван дер Аувера (van der Auwera 2007), **Крофт** (1999), **Слобин** (Slobin 2003).

11 Наведене језичке могућности из контрастивне граматике: Engel, U., Srdić Smilja, & Alanović Milivoj. (2012). *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil I. Der Satz* (Band 1). Verlag Otto Sagner.

језичким средствима која нису искључиво један пунозначни глагол, и то уз тенденцију да се глагол сматра примарним средством изражавања аспектуалних значења, док су остала језичка средства мање или више споредна. Навешћемо неколико примера из различитих извора:

1. У *Нормативној граматици српског језика* наводи се у §367. да се глаголски вид изражава и:

„5) описно (тј. аналитички) употребом фазних глагола (*почети, отпочети, започети, стати, наставити, престати...*), нпр. *почети зидати, престати долазити.*“

2. Такође у *Нормативној граматици* посебно је занимљив § 379. о двовидским глаголима, који се дефинишу као глаголи који својим једним обликом садрже оба видска значења, која до изражаја могу да дођу тек у реченици или ширем контексту. (Пипер и Клајн 2017: 179)

На следећем примеру истиче се недостатак контекста у реченици: *Кад руча, гледа телевизију*, који омогућава да се она може тумачити на два начина

Док руча, гледа телевизију. (имперфективно значење)

Пошто руча, гледа телевизију. (перфективно значење)

3. У Лопез-Кампос Бодино (López-Campos Bodineau 2020: 211) наводи се да су додатни граматички и лексички механизми неопходни како би се исказале све аспектуалне значењске нијансе, јер у немачком језику не постоји довољно лексичких јединица (овде се мисли на глаголе) којима би се могла изразити свеобухватност значењских могућности које су анализирани у раду.

4. Код Спасојевић (2015: 6) се у дисертацији наводи да у студији Ноама Чомског *Синтаксичке структуре* (1957), он истиче универзалност категорије вида у дубинској структури и њено различито испољавање у површинској, које не мора нужно бити везано за глагол.

4. Анализа језичких средстава

У даљем тексту рада направићемо, водећи се конструкционалистичким принципом, преглед форми којима се може исказати значење аспектуалности, са циљем да направимо донекле систематичан и прегледан увид у систем ових форми. Категорије које смо издвојили су следеће:

1. пунозначни глагол
2. схематизоване глаголске синтагме
3. неглаголске лексеме и синтагме
4. шири контекст.

Свака од наведених категорија биће поткрепљена дефиницијама и

основним карактеристикама, као и примерима за које смо се одлучили да ради прегледности ограничимо на оне који означавају перфективност, односно свршеност, односно ограниченост.

4.1. Пунозначни глагол

Централно место које за изучавање аспектуалности у германистичкој и србистичкој литератури има пунозначни глагол нећемо оспоравати. Али уместо карактеризације придевима као што су *централно*, *примарно* или *једино*, глаголе ћемо сматрати *прототипичном* формом језичког исказивања функције аспектуалности. У језицима као што су немачки и српски можемо на тај начин сматрати да је когнитивно прототипично да радња буде временски прецизирана као ограничена или неограничена истовремено кад је и иманована. Пластичније речено, када глаголском лексемом именујемо радњу чија је семантика „забележавање исказа на некој подлози“ у *исто време прецизирамо да ли је она временски (не)ограничена*: Он је писао или Он је написао. Ова тврдња наравно не може важити за сваки исказ и за сваки глагол, односно лексему.

У даљем тексту овог поглавља презентоване су традиционалне поткатоорије којима се пунозначним глаголом денотирају аспектуална значења.

4.1.1. Глаголски вид

„Глаголски вид је облигаторна категорија словенског глагола која се исказује кроз бинарну опозицију свршено/несвршено (перфективно/имперфективно).“ (Ђуровић и Спасојевић 2014: 183)

„Глаголи који се међусобно разликују само по категоријалном видском обележју чинили би видски пар“ (Ђуровић и Спасојевић 2014: 183), али како ауторке запажају, то би била поједностављена и идеализована слика стања у српском језику. У литератури постоје различита тумачења видских парњака; неки аутори заступају схватање „да видски пар чине глаголи који имају исто значење, а разликују се само по виду“ (в. Стевановић 1991: 541; Mrazović – Vukadinović 2009: 84; Пипер&Клајн 2013: 177 и сл. према Ђуровић и Спасојевић 2014: 184). Овакво је виђење веома рестриктивно и подразумева или моносемантичност глагола или апсолутну подударност свих значења једног глагола. Са друге стране, аутори као што је Грицкат сматрају да један имперфективни глагол може имати више перфективних парњака. (Ђуровић и Спасојевић 2014: 183)

Следећим примерима илуструјемо способност глагола свршеног вида да

радњу означе као временски ограничену, односно перфективну:

Урадио је домаћи.

Чим **уради** домаћи, може да иде напоље.

Бациће јој лопту.

4.1.2. Акционалност/*Aktionsart*

За изражавање аспектуалности у српском и немачком језику задужена је и категорија акционалности (нем. *Aktionsart*). „Акционалност представља семантичку категорију у чијој је основи обележавање начина на који се радња одвија у времену.“ (Ивановић 2015: 119) „Префиксалним и суфиксалним средствима изражава се начин на који се представља глаголска радња.“ (Пипер и Клајн 2017: 176) Ивановић издваја четири комплекса значења у оквиру ове категорије:

1. фазност
2. детерминативност
3. плуралност
4. градуелност.

Ова значења означена су као комплекси јер се у оквиру сваког од њих налази по неколико подзначења. У Нормативној граматици српског језика среће се подела акционалних значења на 1. темпорално-фазно, 2. квантитативно и 3. резултативно. Ове три групе такође су комплекси јер укључују мноштво подгрупа.

У оквиру сваке од наведених категорија, без обзира на то да ли се ради о подели код Ивановић или у Нормативној граматици, налазе се подкатегорије које обухватају оба члана опозиције имперфективно/перфективно, као што показује следећи пример групе квантитативних глагола код Пипера и Клајна:

1. семелфактивни/тренитни: куцнути
2. атенуативни (значење почетка краткотрајне радње) прилећи
3. итеративни (са значењем учесталости): пребацити
4. итеративно-деминутивни: куцкати
5. итеративно реципрочни: дошаптавати се

од којих су само итеративни и итеративно-реципрочни имперфективни.

У немачком језику имперфективни и перфективни глаголи се према акционалности/*Aktionsart* такође деле на више поткатегорија. Перфективни¹² се деле на:

---

12 Пошто сваку групу форми представљамо перфективним глаголима они ће бити фокус главног текста рада. У овој напомени навешћемо само поделу имперфективних глагола на итеративне и диминутивне.

1. инхоативне (ингресивне): *aufwachen* - пробудити се, *einschlafen* - заспати
2. егресивне (терминативне/резултативне): *ausleeren* - испразнити, *erkämpfen* -изборити
3. пунктуалне: *erkennen* - препознати, *explodieren* - експлодирати
4. каузативне: *öffnen* - отворити, *beugen* – савити

4.2. Схематизоване глаголске синтагме

Схематизованим глаголским синтагмама овде називамо једну конструкцију која има устаљену форму вишечланог предиката. У германистичкој литератури се ради о функционалним глаголским спојевима, док се у србистици усталио термин декомпоновани предикат. У оба случаја ради се о међусобним преводним еквивалентима на које се због својих стилских компоненти посматра изразито критички, чиме се често запоставља њихов значај.

Функционални глаголски¹³ спојеви су језичко средство које са једне стране има веома значајну улогу у глаголском систему немачког језика, а са друге стране представља стилски маркирани исказ. Њиме се у германистици назива врста вишечланог предиката, који се може појавити као спој функционалног глагола и а) девербативне именице у акузативу¹⁴ и б) предлога са девербативном именицом. Глагол и именица се посматрају као једна целина (а не као глагол и реченична одредба или допуна), која као таква у реченици има функцију предиката. Цео спој може се, у највећем броју случајева, заменити једним пунозначним глаголом истог или скоро истог значења.

Семантички носилац фразе је именица, док се глагол, који је носилац граматичких информација и понаша се као (семи)копулативни, често погрешно сматра семантички празним. Управо је глагол тај који је у оквиру ове фразе задужен да радњу профилише с обзиром на аспектуалност. Тако одабир глагола може целокупно значење синтагме одредити као свршено или несвршено. Следећи глаголи дају фрази перфективно значење и могу се поделити у две подгрупе:

- 13 Функционални глаголски спојеви су у германистичкој литератури веома детаљно описани и карактеришу их многе појединости чији обим превазилази границе овог прегледа, тако да смо се за приказ у овом поглављу ограничили на основне карактеристике које смо издвојили и комбиновали из три централне немачке граматике: Дуденове, граматике Улриха Енгела и фраматике Хелбига и Буше.
- 14 С обзиром на то да се у немачком језику именица увек употребљава уз детерминатив, од којих су најчешћи одређени члан (*der/die/das/die*), неодређени члан (*ein/eine/ein/-*) и нулти члан ($\emptyset$), у германистици се чешће говори се о именичкој фрази (синтагми).

1. каузативно значење: *bringen* (донети), *erteilen* (дати/уделити), *geben* (дати), *setzen* (сести, местити), *stellen* (ставити)

Wir werden uns umgehend mit Ihnen in Verbindung setzen.

Контактираћемо Вас у најкраћем року.¹⁵

2. инхоативно значење: *aufnehmen* (примити), *bekommen* (добити), *erfahren* (сазнати), *erhalten* (примити), *finden* (наћи), *gehen* (ићи), *gelangen* (доцнети), *geraten* (доцнети)

Er hat von der Regierung die Erlaubnis bekommen.

Од валде је добио дозволу.

За један број функционалних глаголских спојева не постоји пунозначан глагол или придев истог значења. Употребом ових спојева „попуњавају се одређене али случајне рупе у немачком глаголском и придевском систему и на тај начин се обогаћују изражајне могућности” (Хелбиг и Буша 1996: 103). Неки од примера би били:

*zur Vernunft bringen, auf den Gedanken bringen, zu Ansehen gelangen, zu der Ansicht gelangen, ins Gerede geraten, in Verzug geraten, in Frage kommen, in Gang kommen*¹⁶ (из граматике Хелбиг и Буша 1996: 103).

Декомпоновани предикат је као термин први пут представио 1977. године Милорад Радовановић, и дефинише га као „сваки двочлани предикат конструисан по моделу *Verbum* (= глаголска копула или семикопулативни глагол) + *Nomen deverbativum*“, који је притом „синонимичан (па и комутабилан) са семантички еквивалентним једночланим предикатом.“ (Радовановић 1977: 54) Декомпоновани предикат је пандан и преводни еквивалент немачком функционалном глаголском споју тако да се обе фразе одликују (скоро)¹⁷ истим особинама.

Анализирајући изворе репрезентативне за савремени српскохрватски језик – књижевна дела, новине и часописе, разговоре, Радовановић је сачинио детаљан и прецизан преглед синтаксичких модела декомпонованих предиката са копулативним глаголом и семикопулативним глаголима. Његова листа семикопулативних глагола садржи глаголе *вршити*, *имати*, *дати*, *водити*, *пружати*, *добити*, *поднети*, *чинити*, *обавити* итд, и како

15 Дословни превод ове реченице био „Поставићемо Вас у контакт у најкраћем року“.

16 *Уразумити, навести на неку мисао, стећи углед, увидети, доспети у жижу јавности, за-пасти у дугове, доћи у обзир, покренути се*

Еквиваленти ових спојева ни у српском језику нису увек пунозначни глаголи. Примери *запасту у дугове, стећи углед* или *доћи у обзир* говоре о томе да и у српском језику такође постоје „одређене али случајне рупе“ у глаголском систему које могу надоместити вишечлани изрази.

17 Обе конструкције су умногоме сличне али се разликују по неким особинама специфичним за морфологију, флексију или синтаксу немачког и српског језика.

аутор сам наглашава, није коначна.

Декомпоновани предкати имају функцију изражавања перфективности и имперфективности код глагола који немају видске парњаке: *разговарази* – *обавити/ обављати разговор*. Још неколико примера са перфективним глаголима:

контролисати:

Он врши контролу. / Он је јуче извршио контролу.

Управа је дала сагласност за изградњу моста.

Трансакција је извршена у најкраћем року.

4.3. Неглаголске лексеме и синтагме

Ово је најхетерогенија категорија у коју смо укључили сва лексичка средства која нису глаголи или схематизоване глаголске синтагме, а налазе се у оквирима истог исказа, односно реченице, у којој се налази лексема која именује радњу – глаголска лексема. Ова категорија је такође веома комплексна због изузетне комбинаторичке могућности најразличитијих врста речи у исказу. У прегледаној литератури нашло се мноштво примера који на најразличитије начине илуструју способност осталих реченичних чланова да утичу на аспектуално значење, и то не само на опозицију имперфективно – перфективно, већ и на промену из једне у неку другу поткатегорију у оквиру једног члана опозиције.

Темељнија анализа свих могућности би умногоме превазишла и циљ и оквире овог рада. Стога ћемо овде навести само неке од језичких средстава који би овој групи припадали: прилози за време, прилози за учесталост, објекат, зависна конструкција итд.

Због особине српских глагола да, за разлику од немачких, већином буду видски маркирани, у оквиру ове групе није могуће направити апсолутне паралеле и издвојити потпуно идентичне примере из оба језика. Такву ситуацију проналазимо и у следећа два исказа, где у немачкој варијанти аспектуално значење глагола *hören* бива дефинисано објектом у акузативу: ако је звук који се перцепира кратак као прасак, ради се о перфективној радњи која ће у српском језику бити исказана свршеним глаголом *чути*. Уколико се ради о временски дужем аудитивном стимулусу као што је концерт, у питању је имперфективна радња. Преводни еквивалент у би у српском био имперфективни глагол *слушати*:

Mein Bruder hörte einen Knall. – Мој брат је чуо прасак.

Mein Bruder hörte das Violinkonzert von Beethoven. – Мој брат је слушао

Бетовенов виолински концерт.

У следећа два исказа на српском језику на примеру глагола *палити* разликују се свршено и несвршено значење. У овом конкретном случају велику улогу игра и лескичка полисемија, јер је глагол у првој реченици синониман глаголу *укључити*:

*Одмах **пали** компјутер чим уђе у кућу.*

*Петар напољу **пали** ватру.*

4.4. Шири контекст

У ову категорију сврстали смо језичка средсва која се налазе изван исказа у коме је именована радња. На основу самог глагола и његовог непосредног окружења у оквиру једног целовитог исказа не може се донети закључак да ли се ради о свршеној или несвршеној радњи.

У претходном поглављу о конструкционалистичком прситупу навели смо пример из *Нормативне граматике*:

*Кад **руча**, гледа телевизију.*

Овај исказ оставља две могућности тумачења и без додатних информација које нису саджане у њему не може се одредити да ли се ради о перфективној или имперфективној радњи, дакле, да ли се ради о следећим ситуацијама:

*Док **руча**, гледа телевизију.* (имперфективно значење)

*Пошто/ након што **руча**, гледа телевизију.* (перфективно значење)

Глагол *ручати* је у граматици дефинисан као двовидски (Пипер и Клајн 2017). Поред њега постоји још читав низ оваквих глагола који се исто или слично понашају у конструкцијама са везником *кад(а)* (Спасојевић 2015). Од информација које се налазе у сваком појединачном исказу, као и од одабира понекад синонимних или делимично синонимних лексема, зависи да ли ће постојати шанса да он буде протумачен на више начина, што потврђује проста замена везника *кад* везницима *док* или *пошто/након што*.

5. Закључак

Аспектуалност је веома комплексна значењска категорија коју смо одлучили да дефинишемо као „унутрашњу временску структуру ситуације“. Ова унутрашња временска структура карактерише се опозицијом која се најчешће назива перфективност/ имперфективност, свршеност/ несвршеност, ограниченост/неограниченост, а у чијој се основи налази базична когнитивна способност човека да перципира промену и одсуство промене.

Когнитивнолингвистичка теорија конструкција која конструкцију као основну језичку јединицу сматра спојем форме и функције омогућила нам је да аспектуалну функцију (односно значење) повежемо са њеним различитим формама и донекле формулишемо систематичан преглед тих форми. Њих смо поделили у четири опширније категорије:

- пунозначни глагол
- схематизоване глаголске синтагме
- неглаголске лексеме и синтагме
- шири контекст.

За контрастирани језички пар немачки - српски установили смо да је најпротипичнији начин изражавања аспектуалних значења сам пунозначни глагол. У овом случају се може радити о основној глаголској лексеми, као и лексемама насталим творбом речи (употребом префикса и суфикса). Категорију сродну пунозначном глаголу јер је аспектуално значење садржано у предикацији, али не и у једној лексеми, назвали смо схематизованим глаголским синтагмама. Она укључује две сродне фразе – функционалне глаголске спојеве у немачком језику и декомпоноване предикате у српском. Обе фразе сматрају се стилски маркираним али играју изузетно важну улогу у аспектуалном систему глагола.

Друге две категорије форми издвојили смо као неглаголске категорије и груписали их по томе да ли се језичко средство које указује на аспектуално значење налази у или изван оквира исказа који саджи лексему која именује радњу (глагол). Обе ове категорије су много хетерогеније у односу на прве две које се односе на предикацију, тако да смо у овом раду илустративно представили по неколико примера, без покушаја да дамо систематичнији преглед елемената сваке од њих.

Литература

- Библиографски институт и Брокхаус 1996: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, *Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Mannheim: Dudenverlag.
- Бугарту и Јансену 2007: Boogaart, R., & Janssen, T., TENSE AND ASPECT. In *Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 803–828). essay, Oxford University Press.
- Крофт** 1999: Croft, W., Some contributions of typology to cognitive linguistics, and vice versa. In: Janssen, Th., & Redeker, G. (eds.) (1999). *Cognitive Linguistics: Foundations, scope, and methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter. pp. 61-93.
- Јанзен** 2013: Jansen, Silke, Tempus und Aspekt als linguistisches und sprachdidaktisches Problem: Perspektiven der Kognitiven Linguistik.. *Zeitschrift für Romanische Sprachen und ihre Didaktik* 7(1). 105-128.
- Клајн 2009: Klein, W., How time is encoded. *The Expression of Time*, 39–82.
- Ланакер 2008: Langacker, R. W., *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Леман 2010: Lehmann, V., Der slavische Aspekt im Licht der kognitiven Linguistik. In T. Anstatt & B. Norman (Eds.), *Die slavischen Sprachen im Licht der kognitiven Linguistik* (Vol. 22, Ser. Slavistische Studienbücher. Neue Folge, pp. 77–100). essay, Harrassowitz Verlag.
- Лопез-Кампос Бодино 2020: López-Campos Bodineau, R. de., Die Aktionsart in der deutschen Sprache: Eine kategoriale Unterteilung. *Forum Filologiczne Ateneum*, (1(8)2020), 199–226.
- Маден и Ферети 2009: Madden, C. J., & Ferretti, T. R., Verb aspect and the mental representation of situations. *The Expression of Time*, 217–240. <https://doi.org/10.1515/9783110199031.217>
- Слобин** 2003: Slobin, D., Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. In: Gentner, D. & S. Goldin-Meadow (eds), *Language in Mind*, Cambridge, MA: MIT Press. (Preštampano u: *The Cognitive Linguistics Reader*; Evans et al. (eds), 2007:902-928).
- Срдић 2013: Srdić S, *Morphologie der deutschen Sprache*. Jansen.
- ван дер Аувера и Нојтс** 2007: van der Auwera, J. & J. Nuyts, Cognitive Linguistics & Linguistic Typology. In: Geeraerts, D. and H. Cuyckens, eds. (2007). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. pp. 1074-1091.
- Голдберг 2003: Голдберг, А., Конструкције: нови теоријски приступ језику.

- у К. Расулић & Д. Кликовац (2014), *Језик и сазнање: Хрестоматија из когнитивне лингвистике* (pp. 417–436). essay, Филолошки факултет, Београд.
- Ђуровић и Спасојевић 2014: Ђуровић, С., Спасојевић, М., Још један поглед на видске парњаке у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 57(1), 183-198.
- Ивановић 2013: Ивановић, М., О категорији глаголске плуралности у светлу аспектуалности (на материјалу српског језика). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 51(1), 77-88.
- Ивановић 2015: Ивановић, М., Функционални приступ категорији акционалности (на материјалу српског језика). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 58(1), 119-132.
- Пипер и Клајн 2017: Пипер, П. и Клајн, И., *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 2017: Поповић, Љ. В., Актуелна питања когнитивнолингвистичких проучавања српског језика. *Јужнословенски филолог*. Београд : Институт за српски језик САНУ., 73(3-4), 315-354.
- Радовановић 1977: Радовановић, М., Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог*, 33, 53-80.
- Спасојевић 2015: Спасојевић, М. Љ., *Двовидски глаголи у савременом српском језику* (дисертација). Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, Србија.
- Стојановић 2017: Стојановић, О. М., О видском парњаштву глагола из когнитивне и компаративне перспективе. *Морфологија и Морфосинтакса Српског Језика ; Утицај Глобализације На Структуру Српског Језика*, 191–201.

Катарина Станчић

ASPECT IN GERMAN AND SERBIAN LANGUAGE FROM THE PERSPECTIVE OF COGNITIVE LINGUISTICS

Summary

The aim of this paper is to analyse the category of aspect by using the findings and conclusions made by cognitive linguistics, and primarily construction grammar as defined by Goldberg. Dynamic constructions grammar proposes that a construction plays the key role in language, being a stored pairing of form and function. This allowed a deviation from the usual perception of the category of aspect, or from the long-established analysis of verbs exclusively. This allowed the category of aspect to be examined in a different way. In this paper we managed to study all the elements of language that can be the carriers of aspectual meaning, in both German and Serbian language, which include verbs a prototypical element, but also verb phrases and multiple nominal or adverbial lexemes and the context.

Key words: aspect, construction, cognitive linguistics, specific verbal aspect of Serbian language “glagolski vid”, contrastive linguistics